

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રાજ્ઞ - પ્રથમખંડ

પ્રશ્નપત્ર - ૧

(સમય : સવારે ૯ થી ૧૨)

રવિવાર, ૬ માર્ચ, ૨૦૨૨

કુલ ગુણ : ૧૦૦

અગત્યની સૂચના

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧)
પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (આંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં (✓)
કે ખોટાં (✗) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં કરવી.

(વિભાગ-૧ 'વચનામૃત' ૩૩મી આવૃત્તિ ઑગસ્ટ ૨૦૧૮)

અભ્યાસક્રમના વચનામૃત: ગ. પ્ર.-૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૪, ૨૭, ૩૭, ૪૪, ૪૭, ૫૦, ૬૦, ૬૭, ૬૮,
૭૧, ૭૬, સા-૭, પં. ૩, ૭.

પ્ર.૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ : ૪)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબના ગુણ આપવા નહીં.

૧. પંચાળા. ૩ પ્રમાણે કોને મૂર્ખ કહીએ ? (પંચાળા. ૩/૩૨૭)

જ. જે પોતામાં તો કોઈ વારે અવગુણ પરઠે નહીં ને ગુણ જ પરઠે તેને મૂર્ખ કહીએ.

૨. શ્રીજીમહારાજને શેનો ખરખરો નથી ? (ગઢડા પ્રથમ ૧૮/૨૪)

જ. બહાર તો ગમે તેટલી ઉપાધિ હોય પણ તેનો જો મનમાં સંકલ્પ ન હોય તો તેનો મહારાજને ખરખરો નથી.

૩. સાકારપણાની દૃઢ પ્રતીતિવાળાને કોણ દંડ દે છે ? (ગઢડા પ્રથમ ૩૭/૬૫)

જ. સાકારપણાની દૃઢ પ્રતીતિવાળાને જો દંડ દેવો હોય તો ભગવાન પોતે દે છે, પણ બીજા કોઈનો એને માથે ટુકમ નથી.

૪. સત્પુરુષ પોતાના સંગીનું કેવું હિત કરે છે ? (ગઢડા પ્રથમ ૬૭/૧૩૧)

જ. આ મારો સંગી છે તેને આ સંસારની વાસના તૂટી જાય ને ભગવાનને વિષે પ્રીતિ થાય તો ઘણું સારું છે.

પ્ર.૨ નીચે આપેલાં દૃષ્ટાંતોમાંથી કોઈ પણ એક દૃષ્ટાંત લખી તેનો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ કરો.

(ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૪)

નોંધ : સિદ્ધાંત મૌલિક રીતે લખવાનો હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયનો સિદ્ધાંત પરીક્ષાર્થીએ લખેલો
હોય તો તે દૃષ્ટાંતને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે.
દૃષ્ટાંતના ૩ ગુણ, સિદ્ધાંતનો ૧ ગુણ.

૧. અખંડ સ્મૃતિ અને બળબળતો ડામ (ગઢડા પ્રથમ ૪૪/૮૧-૮૨) દૃષ્ટાંત : સ્નેહ તો એનું નામ જે, ભગવાનની મૂર્તિની અખંડ સ્મૃતિ રહે, એનું નામ સ્નેહ કહીએ. અને જે ભક્તને પરિપૂર્ણ ભગવાનને વિષે સ્નેહ હોય તેને એક ભગવાન વિના બીજો સંકલ્પ જ ન થાય અને જેટલો ભગવાન વિના બીજો ઘાટ થાય છે તેટલો તેના સ્નેહમાં ફેર છે. અને જેને પરિપૂર્ણ ભગવાનમાં સ્નેહ હોય ને તેને જો જાણે-અજાણે ભગવાનની મૂર્તિ વિના બીજો કાંઈક ઘાટ થાય તો જેમ પંચામૃત ભોજન જમતો હોય તેમાં કોઈક કાંકરા તથા ધૂઝ્યનો ખોખો ભરીને નાંખે ને જેવું વસમું લાગે અથવા કપાળમાં બળબળતો ડામ દે ને તે જેવો વસમો લાગે, તેવો ભગવાન વિના બીજો ઘાટ થાય તે વસમો લાગે, એવી રીતે જેને વર્તતું હોય તેને ભગવાનને વિષે પ્રીતિ છે એમ જાણવું.

સિદ્ધાંત : ભગવાનમાં અખંડ વૃત્તિ રાખવી જોઈએ. જો વિસ્મૃતિ થાય તો તેનું દુઃખ થવું જોઈએ. દુઃખ પણ કેવું તો શ્રીજીમહારાજ તે પણ કહ્યું છે કે કપાળમાં ડામ દીધો હોય તો કેવું લાગે તેવું દુઃખ લાગવું જોઈએ.

૨. યા નિશા સર્વભૂતાનાં તસ્યાં જાગર્તિ સંયમી । યસ્યાં જાગ્રતિ ભૂતાનિ સા નિશા પશ્યતો મુનેઃ ॥ (ગઢડા પ્રથમ ૫૦/૮૩-૮૪) દૈષ્ટાંત : ભગવાનનું ભજન કરવું તેમાં તો સર્વ જગતના જીવની બુદ્ધિ રાત્રિની પેઠે અંધકારે યુક્ત વર્તે છે કહેતાં ભગવાનનું ભજન નથી કરતા, અને જે જે ભગવાનના ભક્ત છે તે તો તે ભગવાનના ભજનને વિષે જાગ્યા છે કહેતાં નિરંતર ભગવાનનું ભજન કરતાં થકાં વર્તે છે. અને શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ જે પંચવિષય તેને વિષે જીવમાત્રની બુદ્ધિ જાગ્રત વર્તે છે, કહેતાં વિષયને ભોગવતાં થકાં જ વર્તે છે અને જે ભગવાનના ભક્ત છે તેની બુદ્ધિ તો તે વિષયભોગને વિષે અંધકારે યુક્ત વર્તે છે, કહેતાં તે વિષયને ભોગવતા નથી. માટે એવી રીતે જે પોતાના કલ્યાણને અર્થે સાવધાનપણે વર્તે તે જ કુશાગ્રબુદ્ધિવાળા છે અને તે વિના તો સર્વ મૂર્ખ છે. સિદ્ધાંત : આ જગતમાં વિષયભોગમાં અંધકારે યુક્ત વર્તવું જોઈએ. ભગવાનના ભજનને વિષે નિરંતર જાગ્રત રહેવું જોઈએ.

પ્ર.૩ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ બેના મુદ્દાસર જવાબ લખો. (ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૪)

૧. શા માટે ભગવાનના ભક્તને ભગવાનનું સ્વરૂપ અક્ષરધામ સહિત પૃથ્વી ઉપર વિરાજમાન છે એમ સમજવું ?

જ. તે ભક્ત ધૂપ-દીપ, અન્ન-વસ્ત્રાદિક જે જે અર્પણ કરે છે તેને ભગવાન પ્રીતિએ કરીને અંગીકાર કરે છે, તે એ મનુષ્ય સેવક છે તેને દિવ્યરૂપ પાર્ષદ ભેળા ભેળવવા વાસ્તે કરે છે. અને જે ભક્તજન જે જે વસ્તુ ભગવાનને અર્પણ કરે છે તે તે વસ્તુ ભગવાનના ધામને વિષે દિવ્યરૂપ થાય છે અને એ ભક્ત દિવ્યરૂપ થઈને તેને પામે છે. માટે એવું અચળ અખંડ સુખ ભક્તજનને પમાડવાને અર્થે ભગવાન જે તે મનુષ્ય એવા જે પોતાના ભક્તજન તેની સર્વે સેવાને અંગીકાર કરે છે. (બીજા આગળ પણ એવી વાર્તા કરવી.) (ગઢડા પ્રથમ ૭૧/૧૪૩-૧૪૪)

૨. ગઢડા પ્રથમ ૧૯ મુજબ એકાંતિક ભક્ત માટે આત્મનિષ્ઠા ને પ્રીતિ એ બંનેને પરસ્પર શી અપેક્ષા છે ? (પ્ર.૧૯/૨૯)

જ. આત્મનિષ્ઠા તો હોય પણ જો શ્રીહરિને વિષે પ્રીતિ ન હોય તો તે પ્રીતિએ કરીને થઈ જે શ્રીહરિની પ્રસન્નતા તેણે કરીને જ પામવા યોગ્ય એવું મોટું ઐશ્વર્ય જે, ‘માયાના ગુણે કરીને પરાભવ ન પમાય એવું મોટું સામર્થ્ય’ તેને એ ભક્ત નથી પામતો; અને શ્રીહરિને વિષે પ્રીતિ હોય પણ જો આત્મનિષ્ઠા ન હોય તો દેહાભિમાનને યોગે કરીને તે પ્રીતિની સિદ્ધિ થાતી નથી.

૩. નાસ્તિકપણાનો હેતુ શું છે ? અને તે ક્યારે મટે ? (ગઢડા પ્રથમ ૬૮/૧૩૪)

જ. નાસ્તિકપણાના હેતુ તો નાસ્તિકના ગ્રંથ સાંભળવા એ જ છે અને નાસ્તિકના ગ્રંથને વિષે જેને પ્રતીતિ હોય તેનો જે સંગ તે પણ નાસ્તિકપણાનો હેતુ છે. અને વળી કામ, ક્રોધ, લોભ, અહંકાર, માન અને ઈર્ષ્યા એ પણ નાસ્તિકપણાના હેતુ છે; કેમ જે, એ માંયલો એકે સ્વભાવ વર્તતો હોય ત્યારે નારદ સનકાદિક જેવા સાધુ વાત કરે તોય પણ મનાય નહીં. અને એ નાસ્તિકપણું મટે ક્યારે ? તો જ્યારે શ્રીમદ્ભાગવત જેવા આસ્તિક ગ્રંથને વિષે કહી જે જગતની ઉત્પત્તિ-સ્થિતિ-પ્રલયરૂપ એવી ભગવાનની લીલા તેને સાંભળે તથા ભગવાનનું અને સંતનું માહાત્મ્ય સમજે ત્યારે એનું નાસ્તિકપણું જાય અને આસ્તિકપણું આવે.

૪. ગઢડા પ્રથમ ૬૦ પ્રમાણે વાસના ટાળવાની શી વિગતિ છે ? (ગઢડા પ્રથમ ૬૦/૧૧૦-૧૧૧)

જ. શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ જે પંચવિષય તેને વિષે જેટલી પોતાને તૃષ્ણા હોય તેનો વિચાર કરવો જે, ‘મારે જેટલી ભગવાનને વિષે વાસના છે તેટલી જ જગતને વિષે છે કે ઓછી-વધુ છે ?’ તેની પરીક્ષા કરવી. ને જેટલી ભગવાનની વાત સાંભળવામાં શ્રોત્ર ઈન્દ્રિય લોભાતી હોય તેટલી જ જગતની વાત સાંભળવામાં લોભાતી હોય તો એમ જાણવું જે, ‘ભગવાનમાં ને જગતમાં બરોબર વાસના છે.’ એવી જ રીતે સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ સર્વે વિષયનો તપાસ કરવો. અને જ્યારે એવી રીતે તપાસ કરતો કરતો જગતની વાસનાને ઘટાડતો જાય ને ભગવાનની વાસનાને વધારતો જાય તેણે કરીને એને પંચવિષયને વિષે સમબુદ્ધિ થઈ જાય છે.

પ્ર.૪ નીચે આપેલાં અવતરણોની પૂર્તિ કરો. (કુલ ગુણ ૮) નોંધ : વચનામૃત ક્રમાંક ન લખ્યો હોય તો ચાલે.

૧. ‘એવી નિષ્ઠાવાળો જે સંત છે તેના પગની રજને તો અમે પણ માથે ચઢાવીએ છીએ અને તેને દુખવતા થકા મનમાં બીએ છીએ અને તેનાં દર્શનને પણ ઈચ્છીએ છીએ. અને તે તો જેમ નાવમાં બેસીને સમુદ્ર તરવાને ઈચ્છે એવા ડાહ્યા છે. તે સર્વે દેહને મૂકીને ભગવાનના ધામમાં ચૈતન્યની જ મૂર્તિ થઈને ભગવાનના હજૂરમાં રહે છે. અને જે એવા યથાર્થ ભગવાનના ભક્ત છે તેનું દર્શન તો ભગવાનના દર્શન તુલ્ય છે અને એના દર્શને કરીને અનંત પતિત જીવનો ઉદ્ધાર થાય છે.’ (ગઢડા પ્રથમ ૩૭/૬૫) (૨૦)

૨. 'તેમ ભગવાનનો નિશ્ચય અને માહાત્મ્યરૂપી જેને ખટાઈ ચડી હોય તેની ચાર અંતઃકરણ ને દશ ઈન્દ્રિયોરૂપ જે ડાઢ્યો તે સર્વે અંબાઈ જાય છે, ત્યારે એ જીવ મનરૂપ પોતાની ડાઢ્યે કરીને વિષયના સંકલ્પરૂપી ચણાને ચાવવાને સમર્થ થતો નથી.' (ગઢડા પ્રથમ ૨૪/૩૮) (૧૩)
૩. 'જેમ ભૂંડાને યોગે કરીને જીવની બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થાય છે તેમ જ પરમેશ્વર અથવા પરમેશ્વરના સંત તેને યોગે કરીને જીવની બુદ્ધિ સારી થાય છે અને જીવની બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ હોય તો પણ ભગવાન અને સંતના શબ્દને સાંભળવે કરીને ઉત્તમ થાય છે.' (ગઢડા પ્રથમ ૧૮/૨૫) (૧)

પ્ર.૫ નીચેના પ્રસંગોમાંથી કોઈપણ બે પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના વચનામૃતના સંદર્ભનું પ્રમાણ આપી સમજાવો.
(ત્રણ થી ચાર લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૪)

નોંધ : (૧) સમજૂતી મૌલિક રીતે લખવાની હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયની સમજૂતી પરીક્ષાર્થીએ લખેલી હોય તો તે પ્રસંગને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. સંદર્ભ ૧ ગુણ, સમજૂતી ૧ ગુણ. (૨) ઉકેલપત્રમાં આપેલા સંદર્ભ સિવાય અભ્યાસક્રમમાં આવતા વચનામૃતમાંથી બીજો કોઈ પણ સંદર્ભ પરીક્ષાર્થીએ લખેલ હોય અને તે વિષયને અનુરૂપ આવતો હોય તો તેના ગુણ કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરીને મૂકવા. જ્યાં બે સંદર્ભ આવતાં હોય ત્યાં કોઈ પણ એક સંદર્ભ અને તેને અનુરૂપ સમજૂતી લખી હોય તો તેના પૂરા ગુણ આપવા.

૧. દુર્વાસા ઋષિ પાછળ સુદર્શન ચક્ર પડ્યું.
સંદર્ભ : (૧) બીજા સર્વે અપરાધ માફ કરે છે પણ ભગવાનના ભક્તનો દ્રોહ કરે એ અપરાધ ને ભગવાન માફ નથી કરતા. (ગઢડા પ્રથમ.૭૧/૧૪૧) (૨) ક્રોધી, ઈર્ષ્યાવાળો, કપટી અને માની એ ચાર પ્રકારના જે મનુષ્ય તે જો હરિભક્ત હોય તો પણ તે સાથે અમારે બને નહિ. અને ક્રોધ ને ઈર્ષ્યા એ બેય માનને આશરે રહે છે. (ગઢડા પ્રથમ.૭૬/૧૫૮) **સમજૂતી :** (૧) દુર્વાસાએ અંબરિષ રાજાનો દ્રોહ કર્યો તો સુદર્શન ચક્ર તેમની પાછળ પડ્યું. તે ભગવાન પણ તેને પાછું વારવા માટે સમર્થ ન રહ્યા. માટે ભગવાનના ભક્તનો દ્રોહ ક્યારેય ન કરવો. (૨) ક્રોધવાળાને સારા નરસાનું ભાન રહેતું નથી. ક્રોધવાળો કોઈની મર્યાદા પણ રાખી શકતો નથી. ક્રોધીની સોબત પણ બુદ્ધિ બગાડે છે.
૨. ભરતજીએ રાજ્ય છોડ્યું પણ અંત સમયે હરણના બચ્ચામાં વાસના રહી ગઈ તો હરણનો અવતાર લેવો પડ્યો. (ગઢડા પ્રથમ.૨૧/૩૪) સંદર્ભ : (૧) ભગવાન વિના બીજા જે સ્ત્રી-ધનાદિક સર્વ પદાર્થ તેની જે વાસના તેને દેહ છતે જ ટાળી નાખવી. અને જો ભગવાન વિના બીજા પદાર્થની વાસના રહી ગઈ હોય ને તેનો દેહ પડે ને તેને ભગવાનના ધામમાં જાતે જો માર્ગમાં સિદ્ધિઓ દેખાય તો તે ભગવાનને મૂકીને તે સિદ્ધિઓમાં લોભાઈ જાય તો તેને મોટું વિઘ્ન થાય, માટે સર્વ પદાર્થની વાસના ટાળીને ભગવાનને ભજવા. (૨) વાસનારહિત વર્તવું એ એકાંતિક નો ધર્મ છે અને વાસના જરાક રહી જાય તો સમાધિવાળો હોય અને નાડીપ્રાણ તણાતા હોય તોય પણ વાસના સમાધિમાંથી પાછો ખેંચી લાવે છે. **સમજૂતી :** દેહે કરીને સર્વ વ્યવહાર કરવો પણ તેને જીવમાં ન ઘાલવો. જીવમાં વ્યવહાર જાય તો વાસનારૂપે તે ઉદય થઈને જીવનો મોક્ષ બગાડે છે.
૩. મહેમદાવાદમાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ મંદિરના થાંભલામાં પ્રવેશ કરીને તેને હલાવ્યો. (ગઢડા પ્રથમ.૬૮/૧૩૩) સંદર્ભ : વચ. પ્ર.૬૮ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં પણ એવાં વચન છે જે, 'શુકજી વૃક્ષમાં રહીને બોલ્યા હતા.' માટે મોટા જે સત્પુરુષ હોય અથવા જે પરમેશ્વર હોય તે જ્યાં ઈચ્છા આવે ત્યાં પ્રવેશ કરે છે. **સમજૂતી:** ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અક્ષરબ્રહ્મનો અવતાર હતા તો થાંભલામાં પ્રવેશ કરી હલાવી શક્યા અને બીજા અહં બ્રહ્માસ્મિવાળા ખોટા બ્રહ્મ હતા તેઓ થાંભલાને હલતો બંધ કરી ન શક્યા.
૪. મૂર્ખાઓ પોતે કેટલા છે તે ગણતા હતા, તેમાં એક ઓછો થયો. (ગઢડા પ્રથમ ૨૦/૩૦) સંદર્ભ : ગઢડા પ્રથમ ૨૦ આ દેહમાં રહેનારો જે જીવ છે તે રૂપને જુએ છે અને કુરૂપને જુએ છે તથા બાળ, યૌવન અને વૃદ્ધપણને જુએ છે, એવા અનંત પદાર્થને જુએ છે, પણ જોનારો પોતે પોતાને જોતો નથી અને કેવળ બાહ્યદષ્ટિએ કરીને પદાર્થને જોયા કરે છે પણ પોતે પોતાને નથી જોતો તે જ અજ્ઞાનીમાં અતિશય અજ્ઞાની છે.

સમજૂતી : આ દેહમાં રહેલો જીવ અનંત પ્રકારના વિષય ભોગવી તેમાં સુખને શોધવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પણ પોતે પોતાના સુખને એટલે કે આત્માના સુખે સુખી રહેવાને બદલે બાહ્ય સુખમાં સુખ શોધે છે. એટલે મહારાજ તેમને અજ્ઞાનીમાં અતિશય અજ્ઞાની કહી તેવી જ બીજી ઉપમાઓ આપે છે.

વિભાગ - ૨ : ‘ભગવાન સ્વામિનારાયણ જીવનચરિત્ર’

(ભાગ - ૧ છટ્ટી આવૃત્તિ મે ૨૦૧૩ ભાગ - ૨ છટ્ટી આવૃત્તિ જૂન ૨૦૧૨)

(ભાગ - ૧ના ઉદ્દગીથ : ૧ થી ૨૨ તથા પરિશિષ્ટ - ૧, ૨, ૩ ભાગ - ૨ના ઉદ્દગીથ : ૧ થી ૬ના આધારે)

નોંધ :- (૧) પ્રશ્ન : ૬ થી ૮ માટે અત્રે આપેલા ઉકેલપત્રમાં ફક્ત મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીની રજૂઆત તથા વિચારધારા પ્રમાણે ગુણ આપી શકાય. (૨) મુદ્દાની સામે આપેલા અંક ગ્રંથનો ભાગ, ઉદ્દગીથ અને પાના નંબર દર્શાવે છે (૩) અત્રે આપેલા પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના આધારે તૈયાર કરેલા હોવાથી તે જ પ્રસંગો માન્ય ગણવા. તે સિવાયના પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગો પરીક્ષાર્થીએ લખ્યા હોય પણ અત્રે આપેલા ન હોય તો પુસ્તકમાં ચેક કરો. તે સંગ અભ્યાસક્રમનો છે કે નહિ ? જો અભ્યાસક્રમના અને પૂછેલા પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગ હોય તો તેના ગુણ આપવા અને તરત જ ફોન દ્વારા કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરવું અને તે પ્રસંગ ઉદ્દગીથ અને પાના નંબર કાર્યાલયને જણાવવા.

પ્ર.૬ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (ત્રીસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૧૨)

નોંધ : બે પ્રસંગ વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ જ લીટીમાં ઉદ્દેશ્ય હોય તેવા બીજા ચાર પ્રસંગ સાથે કુલ છ પ્રસંગ હોવા જરૂરી છે.

૧. વનવિચરણમાં દેવોએ કરેલી નીલકંઠવર્ણીની સેવા (‘પાછા અયોધ્યામાં અને ત્યાંથી ઉત્તર તરફ’ થી ‘દક્ષિણની યાત્રા’ સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. આ.સં. ૧૮૫૦ના અષાઢ માસમાં કાળાપર્વતની વાટે વાયુદેવે વૃક્ષો ઉપરથી ફળો પાડી આપ્યાં -
ઝાડનાં પાન ખેરવીને પથારી કરી પુષ્પો પાથરી દેતા ૧/૮/૧૪૫-૧૪૬
૨. હિમગિરિના સાનિધ્યમાં વર્ણાને મારવા આવેલા ભૂતોના સૈન્યનો હનુમાનજીએ પરાભવ કર્યો. ૧/૮/૧૪૮
૩. હિમાલય મૂર્ત સ્વરૂપ ધારણ કરી વર્ણાની સેવામાં આવ્યા. - પુલહાશ્રમનો માર્ગ બતાવ્યો. ૧/૧૦/૧૫૦
૪. ઉગ્ર તપશ્ચર્યાથી પ્રસન્ન થયેલા સૂર્યદેવે દર્શન દઈને વરદાન આપ્યું. ૧/૧૦/૧૫૬-૧૫૭
૫. પિબૈકે હનુમાનવીરની આરાધના કરી, હનુમાનજી આવ્યા વર્ણા સમક્ષ જઈને નમસ્કાર કરીને પિબૈકને લાત મારી મુષ્ટિપ્રહાર કરવાથી તે મૂર્છાવશ થઈ ગયો. ૧/૧૧/૧૮૫
૬. પિબૈકે કાળભૈરવની આરાધના કરી પિબૈકની વિનંતી સાંભળી તેને વર્ણાનું સ્વરૂપ ઓળખાવી સાચી સમજ આપી. પિબૈકની સાન ઠેકાણે લાવ્યા. ૧/૧૧/૧૮૫
૭. ભૂતપુરીને માર્ગે ચાર દિવસના ઉપવાસી વર્ણાને શિવજીએ સાથવો જમાડ્યો. ૧/૧૩/૨૩૭-૨૪૦
૨. કાશીની યાત્રા અને ગંગામાં વિદ્વત્સભામાં (‘ઘનશ્યામને ઉપવીત-સંસ્કાર’ના જ પ્રસંગો)
૧. ચંદ્રગ્રહણ નિમિત્તે કાશીમાં ગંગાસ્નાનનો ધર્મદેવનો વિચાર - સંબંધીઓ સાથે કાશીમાં. ૧/૫/૭૮-૭૯
૨. ગોમઠમાં ઉતારો બદલ્યો - ગંગાસ્નાન અને વિદ્વાનો સાથે મેળાપનો લાભ ૧/૫/૭૯
૩. ઘનશ્યામના દર્શનથી વિદ્વાનોમાં આશ્ચર્ય - વિદ્વાનોએ ધર્મસભાનું કરેલું આયોજન - ૧/૫/૭૯
૪. ધર્મસભામાં જુદા જુદા મતના વિદ્વાનોને ઘનશ્યામની વાણી સાંભળવાની ઈચ્છા - ઘનશ્યામે દરેક શંકાનું કરેલું યોગ્ય નિરાકરણ ૧/૫/૭૯-૮૧
૫. સર્વને સમાધિમાં ઘનશ્યામના સ્વરૂપમાં પોતપોતાના ઈષ્ટદેવનાં દર્શન ૧/૫/૮૧
૬. પૂર્વવત્ સ્થિતિમાં આવ્યા પછી પણ દિવ્ય સ્વરૂપનું વિસ્મરણ થયું નહિ. સૌએ કરેલી સ્તુતિ ૧/૫/૮૧-૮૨
૭. ધર્મદેવે વિદ્વાનોએ કહેલા દિવ્યતાના શબ્દોને સાચવી રાખવાનો કરેલો નિશ્ચય ૧/૫/૮૨
૮. ‘દાદા’ના મીઠા સંબોધનમાં મોહ ન પામવા જેટલું જ્ઞાન ધર્મદેવને થઈ ગયું. ૧/૫/૮૨
૩. ‘અમે માનવી નથી’ નીલકંઠવર્ણીની યાત્રામાં સાર્થક થતી ઉક્તિ (‘ભાગવત ધર્મ પ્રસારણનું પ્રાંગણ’ના જ પ્રસંગો)
૧. પીપળી ગામના ક્ષત્રિય ગુલાબસિંહને વર્ણાની રસોઈની ક્રિયા, ઠાકોરજીને નૈવેદ્ય ધરવાની ક્રિયા અને જમવાની ક્રિયા બીજા કરતાં જુદી જ ભક્તિ ભાવવાળી લાગી. ૧/૧૪/૨૫૬

૨. અંબાલીના રાજબાઈ : જે સ્વરૂપને પામવા તે ઈચ્છતી હતી, તે જ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિની અનુભૂતિ. ૧/૧૪/૨૫૭
૩. માંડવીના દરવાજે (વડોદરામાં) લોકોના ટોળાના ઉદ્દગારો ‘આપ કાંઈક જુદા દેખાઓ છો.’ ૧/૧૪/૨૫૮
૪. અમીચંદની સ્ત્રીની વાસનાની બદબો દર્શનમાત્રથી ટળી ગઈ. ૧/૧૪/૨૬૦-૨૬૧
૫. ‘તારો દેહ ત્યાં સુધી રાખવો તે અમારા હાથમાં છે’ અમીચંદને વર્ણમાં ભગવાનની શક્તિનો અનુભવ. ૧/૧૪/૨૬૧
૬. નાવલીના લાલદાસને નીલકંઠને જોતાં જન્મજન્માંતરની કોઈ અતૃપ્ત ઈચ્છા આજે જાણે તૃપ્ત થતી હોય તેવો આનંદ. ૧/૧૪/૨૬૨
૭. ખોડા પંડ્યાનું નામ વર્ણિએ દીધું - તેથી તેમને પરમેશ પધાર્યાની ખાતરી થઈ. ૧/૧૪/૨૬૩-૨૬૪
૮. ડાકોરના રણછોડજીને નીલકંઠવર્ણી સાથે રહેવાનું મન થઈ ગયું. ૧/૧૪/૨૬૪
૯. ઉમરેઠના રૂપરામ ઠાકરને નીલકંઠવર્ણીની આંખોમાં હરિની વત્સલતા દેખાઈ. ૧/૧૪/૨૬૫
૧૦. વડતાલના જોબનપગીએ દર્શન કરતાં જ તેનામાંથી કૂરતાનું કલેવર ઓગળી ગયું. ૧/૧૪/૨૬૬-૨૬૭
૧૧. જોબનના ભાઈ દેવકરણને મનમાં સંકલ્પ - તેનો મનોભાવ જાણી તેના ઘેર - મનની વાત જાણી જતા આ કિશોર તપસ્વી પ્રત્યે તેનું અંતર કુમળું થઈ ગયું. ૧/૧૪/૨૬૭
૧૨. મનુષ્યમાં કદાપિ ન કલ્પેલી દિવ્યતા કાશીદાસે નીલકંઠ વર્ણમાં જોઈ. બાવાને કહ્યું : આંખે દેખાતું ન હોય તો આંખ ફોડી નાખ. આ કાંઈ બાવા નથી. રામજીની આટલાં વરસ પૂજા કરી તોય અક્કલ ના આવી ? ૧/૧૪/૨૬૮-૨૬૯
૧૩. નીલકંઠવર્ણીના દર્શન કરતાં જ બોચાસણના નાનીબાના દૈવી સંસ્કારોથી એમનું અંતઃકરણ જાગૃત થઈ ગયું. ૧/૧૪/૨૭૦
૧૪. દેવાણના નૃપ બહાદુરસિંહ નીલકંઠ વર્ણીના પરમાત્મ સ્વરૂપને પિછાણીને કૃતકૃત્ય થઈ ગયા. ૧/૧૪/૨૭૩-૨૭૪
૧૫. ‘અમારા જેવા તો અમે એક જ છીએ. બીજા ભલે આવતા હોય પણ અમે સૌથી ન્યારા છીએ.’ - બુધેજમાં દાસીને ૧/૧૪/૨૭૫-૨૭૬
૧૬. ‘રામ તો આવ્યા છે, પણ ઓળખાય તો કામ થઈ જાય.’ ૧/૧૪/૨૭૬
- પ્ર.૭ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (દરેક ટૂંકનોંધમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા.) (કુલ ગુણ : ૮) નોંધ : દરેક પ્રસંગના ૨ ગુણ આપવા.**
૧. મલ્લોના અખાડામાં મલ્લકુસ્તી (‘ગૃહત્યાગ’ના જ પ્રસંગો)
૧. સવારે દૂધ અને પલાળેલી ચણાની દાળ સાથે અખાડામાં - ભુવાનદીન અને દીનાસિંહ આસનો શિખવાડતા - ચાર માસમાં મલ્લવિદ્યામાં નિપુણ - ધર્મદેવ આ લીલા દિવ્ય-દષ્ટિથી જોતા. ૧/૬/૮૮
૨. વીસ વર્ષનો વિપ્ર અગિયાર વર્ષના ઘનશ્યામ સાથે મલ્લયુદ્ધ કરવા આવ્યો - ઘનશ્યામ, ભુવાદીન અને દીનાસિંહે ના પાડી - હઠ ન છોડી - શરત મૂકી - વિપ્રનો હાથ ભાંગી ગયો - રામપ્રતાપભાઈનો ડારો ૧/૬/૮૮-૮૯
૩. ઈજારદાર રાજાને બ્રાહ્મણ મલ્લે ભુવાનદીન અને દીનાસિંહના વખાણ કરી સૈન્યમાં રાખવા કહ્યું - રાજાએ બંનેને રાજ્યની નોકરી સ્વીકારવા કહ્યું - બંનેની ના - રાજાએ શહેર છોડવાનું કહ્યું - અન્યાયનો ઈનકાર - ૧/૬/૮૯
૪. રાજાની સવારી - સ્ત્રીઓની છેડતી કરતા સિપાઈઓ - ભુવાનદીને અટકાવ્યા માન્યા નહીં - ચારિત્ર્ય ભ્રષ્ટ સિપાઈઓની કાયરતા - રાજા ઘાયલ - ઘનશ્યામનો સંકલ્પ - બંનેના દેહ આ શુભ કાર્ય કરતા પડે - ગોળી વાગવાથી ઢળી પડ્યા - ઘનશ્યામનાં દિવ્ય સ્વરૂપનાં દર્શન - ‘હવે હું અયોધ્યાનો ત્યાગ કરવાનો છું.’ ૧/૬/૮૯-૯૦
૨. ‘વૃંદાવનમાં વિષ્ણુયાગ અને કૃષ્ણદર્શન’ સુધી ધર્મદેવને અસુરોએ આપેલો ત્રાસ (‘પ્રાગટ્યનો પૂર્વ ઈતિહાસ’ ના જ પ્રસંગો)
૧. રામપ્રતાપના જન્મ પછી ધર્મ-ભક્તિનું નિર્મળ દાંપત્ય ઈર્ષ્યાનું કારણ બન્યું - ધર્મદેવની આજીવિકા તૂટી-છપ્પૈયામાં રહેવું મુશ્કેલ બનતાં અયોધ્યાના બરહટ્ટાપુરમાં આવીને રહ્યાં ૧/૨/૧૦
૨. અયોધ્યામાં પણ અસુરોના ત્રાસથી કંટાળી કાશી ગયા. - મહારુદ્ર કરાવ્યો - ઉપદ્રવની વિષમતા ઓછી ન થઈ. - તપે કરીને ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા વ્રત-ઉપવાસ શરૂ કર્યા - રામાનંદ સ્વામીનો મેળાપ ૧/૨/૧૦

૩. કાશીથી છપૈયા આવ્યા - ધર્મદેવની સુખદ પરિસ્થિતિથી ઈર્ષ્યાળુઓએ તેમને ત્યાં બ્રાહ્મણો, ભિક્ષાર્થીઓ, અન્નાર્થીઓને મોકલવા લાગ્યા - સંપત્તિ ખૂટવા લાગી - છપૈયાથી અયોધ્યા ગયા. - અસુરો કામયાબ ૧/૨/૧૫
૪. અયોધ્યામાં પણ અસુરોનો ત્રાસ - હનુમાનજીની આજ્ઞાથી નૈમિષારણ્ય થઈને વૃંદાવન ગયા ૧/૨/૧૫-૧૬
૩. શ્રીહરિએ ઊજવેલા ઉત્સવો અને તેનું રહસ્ય ('માણાવદરમાં ધર્મસભા' ના જ પ્રસંગો)
૧. આ.સં. ૧૮૬૦ જન્માષ્ટમીનો ઉત્સવ માણાવદરમાં-ઉપવાસનું મહત્ત્વ - એકાંતિક ધર્મ અને આત્યંતિક કલ્યાણની વાત કરી ૨/૧/૨
૨. ભાડેરમાં જળજીલણી ઉત્સવ - લોકોનાં ઈન્દ્રિયો અંતઃકરણ શ્રીહરિના સ્વરૂપમાં ખેંચાતા-શ્રીહરિને વીજળીના ઝબકારામાં મોતી પરોવી લેવું હતું. ૨/૧/૬
૩. ભાડેરમાં ધર્મપિતાનું શ્રાદ્ધ - વૈદિક ધર્મની પ્રણાલિકાની જાળવણી ૨/૧/૬
૪. ભાડેરમાં નવરાત્ર ઉત્સવનું સમજાવેલું રહસ્ય - બ્રાહ્મણોને આજીવિકા અને ધર્મ બંને સચવાય તેવો બતાવેલો માર્ગ - સાત્ત્વિક ભાવથી પૂજન - માંસ અને મદિરા(સુરાપાન)ના ત્યાગની વાત- બ્રાહ્મણોમાં નવું જોમ ૨/૧/૬-૮
૫. કાર્તિક પૂર્ણિમાનો અલૈયા મોડામાં ઉત્સવ - આચરણ શુદ્ધિ આવી - જીવનમાં ધર્મ અને નીતિમય જીવનનો, શ્રીહરિ ત્યે ભક્તિભાવનો ઉદય - સંતોને આચરણ શુદ્ધિનો ઉપદેશ ૨/૧/૧૦-૧૧

પ્ર.૮ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈપણ ત્રણ પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.

(પ્રસંગવર્ણન આઠેક લીટીમાં તથા મનન ચારેક લીટીમાં લખવું.) (કુલ ગુણ : ૧૨)

નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આપ્યાં કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ વિષયને અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. ભુજમાં સુંદરજી સુથારને ઘેર (૨/૬/૭૬-૭૭) પ્રસંગ : રામાનંદ સ્વામીએ સહજાનંદ સ્વામીને સાક્ષાત્ નારાયણ તરીકે ઓળખાવ્યા હતા. સુંદરજી સુથારે બંધિયામાં પ્રથમ દર્શને તેમના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કર્યો હતો. ડેલામાં આવતાં જ દોઢ હાથ ઊંચી પથ્થરની પાળ ઉપર ઘોડી પલાણે તેમ શ્રીહરિ બેસી ગયા. ભગવાનની રીત અલૌકિક - આ લોકની ક્રિયા કે આચાર સાથે મળતી ન પણ આવે. પછી શ્રીહરિ સભામાં આવી બિરાજ્યા. શ્રીહરિની રુચિને જાણનારા બાઈ હરિભક્તો દૂરથી દર્શન કરવા લાગ્યા. સભામાં શ્રીહરિએ સત્સંગ સંબંધી તેમજ પોતાના સ્વરૂપની પણ પરોક્ષભાવે વાતો કરી. નિષ્ઠાવાળા હરિભક્તોને શ્રીહરિની વાતોથી સાક્ષાત્ પરમાત્મા છે તેવો નિશ્ચય થયો.
મનન : ભગવાનના ચરિત્રો અલૌકિક હોય છે. તે આ લોકમાં મળતા આવતા ન હોય. તેને દિવ્ય માનવાથી ભગવાન નિર્દોષ સમજાય છે. હમેશાં તેમની રુચિ પ્રમાણે વર્તવું.
૨. રામપ્રતાપ સાથે તરગામમાં (૧/૪/૫૩-૫૪) પ્રસંગ : સુવાસિનીના ભાઈ લક્ષ્મીપ્રસાદ સાથે રામપ્રતાપ, સુવાસિનીભાભી અને ઘનશ્યામ તરગામ જવા નીકળ્યા. બળદેવ દૂબેનો પરિવાર ઘનશ્યામ આવવાથી રાજી થયો. છપૈયાની લીલાની વાતો સાંભળી હોવાથી ઘનશ્યામ પ્રત્યે હેત થયું હતું. સંબંધીઓના આમંત્રણ સ્વીકારી તેમની ભૂમિને પાવન કરતા. મુમુક્ષુઓને પોતાનો સંબંધ પમાડવાનો હેતુ હતો. યથાર્થ સ્વરૂપ ઓળખી ન શકતા દૈવી બાળક છે એવું સૌ કહેતા. ઘનશ્યામના મનમાં હતું કે પોતાના નિર્ગુણ સ્વરૂપનો જેને સંબંધ થશે તે સૌ નિર્ગુણ થશે.
મનન : ભગવાન અને સંતનું વિચરણ મુમુક્ષુઓના કલ્યાણ માટે જ હોય છે. પોતાનો સંબંધ કરાવી બ્રહ્મભાવ પમાડી મોક્ષના અધિકારી બનાવવા માટેનો જ હેતુ હોય છે.
૩. પંઢરપુરમાં (૧/૧૩/૨૪૫-૨૪૬) પ્રસંગ : પંઢરપુરને પુંડલિકપુર પણ કહે છે. ચંદ્રભાગા અર્થાત્ ભીમા નદી પાસે આ તીર્થ છે. અહીં શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીનું મંદિર છે. તેમને પાંડુરંગ અથવા પંઢરીનાથ પણ કહે છે. ભક્ત પુંડલિકની માતા-પિતા પ્રત્યેની ભક્તિથી પ્રસન્ન થયેલા શ્રીકૃષ્ણ તેમને દર્શન દેવા પધાર્યા ત્યારે પુંડલિક માતા-પિતાની સેવામાં હોવાથી ભગવાનને ઊભા રહેવા એક ઈંટ સરકાવી દીધી. તે ઈંટ ઉપર ઊભા રહી ભગવાન રાહ જોતા ઊભા રહ્યા. એટલે આ તીર્થક્ષેત્ર બની ગયું. સંત તુકારામ, સંત નામદેવ વગેરે સંતોની આ નિવાસભૂમિ છે. નીલકંઠ પ્રભુ અહીં બે માસ રહીને ઘણા ભક્તોને દર્શન આપ્યાં. મનન : વર્ણી એ પોતાના વિચરણમાં અનેક તીર્થોમાં ફરીને તે તીર્થોને તીર્થત્વ આપ્યું. જે તે ભક્તોના કલ્યાણનો માર્ગ ખુલો કર્યો.

૪. પુનઃ બદરીનાથમાં (૧/૮/૧૩૦-૧૩૧) પ્રસંગ : માનસરોવરથી વર્ણી આ.સં. ૧૮૪૮ વૈશાખ સુદ ૩, અખાત્રીજના શુભ દિવસે બદરીનાથ પાછા પધાર્યા. પૂજારીએ જમવા બેસાડ્યા ત્યારે વર્ણીએ કહ્યું : ‘અહીંથી અન્ન જમીને ગયા હતા, તે આજે અન્ન જમીએ છીએ.’ - યાત્રાનું વર્ણન સાંભળતા પૂજારીએ કહ્યું : ‘આપ તો સાક્ષાત્ ઈશ્વરમૂર્તિ છો, નહિ તો હિમગિરિનો પ્રવાસ કરીને કોઈ માનવી બદરીવનમાં સદેહે ગયું હોય તેવું સાંભળ્યું નથી.’ - વર્ણીએ કહ્યું : ‘આ તો બદરીપતિની ભૂમિ કહેવાય. અહીં તો તપ, ત્યાગ અને ભક્તિ જ પ્રધાન હોવાં જોઈએ. છતાં ભોગબુદ્ધિથી લોકો ભ્રષ્ટ થઈ ગયા છે.’ - વર્ણીનું દુઃખ જોતાં પૂજારીએ વાત પલટાવી આગળની વાત પૂછી. વર્ણીએ માનસરોવરની વાત વિસ્તારથી કહી ચળું કર્યું. પૂજારીએ પ્રસાદીનો થાળ લઈ લીધો.

મનન : મનુષ્યોને ખોટા માર્ગે ચાલતા જોઈ ભગવાન અને સંત દુઃખી થાય છે. તે દુઃખી ન થાય તેના માટે આપણે તેમની રુચિ પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ.

૫. નીલકંઠમાંથી સરજુદાસ (૧/૧૬/૩૨૪-૩૨૫) પ્રસંગ : વર્ણીના સંબંધથી આશ્રમના સૌ સાધુઓ નિયમપાલનમાં જાગ્રત રહેવા લાગ્યા. એક દિવસ મુક્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યું : ‘તમો અમારી ભેગા રહ્યા છો તો હવે ગુરુ રામાનંદ સ્વામીની આજ્ઞાનુસાર અમારા જેવો વેષ ધારણ કરો.’ વર્ણીએ કહ્યું : ‘મારે તો આપ રાજી થાઓ તેમ કરવું છે.’ બીજે દિવસે બે ઉપવસ્ત્રો અને એક અલફી આપી કહ્યું : ‘આજથી તમારું નામ સરજુદાસ. સરજુ નદીના પ્રદેશમાંથી તમો આવો છો તેથી સૌ તમને સરજુદાસ કહેશે !’ વર્ણી : ‘હું બ્રહ્મપથનો ભોમિયો છું. સરયૂ પ્રદેશ કે બીજા અનેક પ્રદેશો હું ભૂલી ગયો છું.’ - સરજુદાસ વહેલા પહોંચી પોદળા લઈ લેતા. કોઈ તેમના પહેલા પોદળા લેવા જતા તો તે સ્ત્રીને પોદળામાં બ્રહ્માંડ દેખાતું તેથી પોદળો લીધા વગર જતાં. પોતે જે છાણાં થાપતા તેમાં ગામનો ત્રીજો ભાગ રાખતા. નાની-મોટી સેવા કરતા તેથી તેમની મહત્તા સૌ ભૂલી જતાં અને સેવક જ સમજતા.

મનન : સૌના ભેગા ભળી જઈને સૌના જેવા થઈને રહેલા પરબ્રહ્મનો અનુભવ થવા છતાં તેમના નાના ચરિત્રોથી મોહ પામીને સૌ પરબ્રહ્મનો ભાવ ભૂલી જતાં અને પરબ્રહ્મનું સુખ લેતાં.

પ્ર.૮ નીચે આપેલાં પાત્રોમાંથી કોઈ પણ એક પાત્રના પ્રસંગો વર્ણવી વ્યક્તિત્વનું આલેખન કરો. (કુલ ગુણ : ૮)

નોંધ : પાત્રના પ્રસંગો વધારે હોય તેથી બધા જ પ્રસંગોનું વર્ણન હોવું જરૂરી નથી. તે પરીક્ષાર્થી પર આધાર રાખે છે. ૬ ગુણ પ્રસંગોના અને ૨ગુણ વ્યક્તિત્વનાં આલેખનના આપવા.

૧. નરસિંહ મહેતા (પીપલાણા) (‘સૌરાષ્ટ્રના ભાવભીના પ્રદેશમાં’ થી ‘રામ, લક્ષ્મણ, જાનકીની મૂર્તિઓ પધરાવવાનો નિષેધ’ સુધીના જ પ્રસંગો)

પ્રસંગો : ૧. નરસિંહ મહેતાના આંગણામાં વર્ણીએ ‘નારાયણ હરે, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ’ની આહ્વાન લગાવી -

મહેતાના શાલિગ્રામ તરફ દષ્ટિ કરી - કલ્યાણજી ને દોડાવી વર્ણીને પાછા બોલાવ્યા - દૂધ ને જીવારનું

ધાન - રામાનંદ સ્વામી સાક્ષાત્ ભગવાન તુલ્ય -

૧/૧૫/૩૦૫-૩૦૬

૨. સ્વાદ તો મહેતાજીના ભાવમાં છે, અમારા મુખમાં તો કેવળ ભગવાન જ છે

૧/૧૫/૩૦૬-૩૦૭

૩. ‘અમે તો ઉદ્ધવનો અવતાર છીએ, પરબ્રહ્મના સાક્ષાત્ અવતાર તો હવે અહીં આવશે અને તમને મળશે’

રામાનંદ સ્વામીના શબ્દોની થયેલી સ્મૃતિ - ચતુર્ભુજ વિષ્ણુસ્વરૂપે બ્રહ્મચારી દેખાયા.

૧/૧૫/૩૦૭

૪. ઓઝતને આરે બ્રહ્મચારી પુરુષોત્તમ સ્વરૂપે દેખાયા - દસ અવતારો તેમાંથી પ્રગટ થયા અને લીન થયા.

૧/૧૫/૩૦૭

૫. રામાનંદ સ્વામી નરસિંહ મહેતાને ઘેર નીલકંઠ વર્ણી અને સંઘની રાહ જોઈને બેઠા હતા.

૧/૧૭/૩૪૩

૬. મુક્તાનંદ સ્વામી, રામદાસ, ભીમાભાઈ, પર્વતભાઈ, મયારામ ભટ્ટ, નરસિંહ મહેતા, ગોર્વધન શેઠ

સૌની સંમતિથી રામાનંદ સ્વામીએ વર્ણીને ધર્મધુરા સોંપવાનું નક્કી કર્યું.

૧/૧૭/૩૬૫-૩૬૬

૭. શ્રીહરિ પીપલાણામાં નરસિંહ મહેતાને ઘેર ઊતર્યા - વર્ણી રૂપે અગાઉ પધારેલા પુરુષોત્તમ નારાયણની

યથાર્થ ઓળખાણ પડી ન હતી. એટલે અત્યારે સેવામાં તન્મય બન્યા.

૧/૨૦/૩૮૫

૮. કાલવાણીમાં આખા-પીપલાણાના હરિભક્તોએ મહારાજને પોતપોતાના ગામ પધારવાનું આમંત્રણ -

બંને ગામમાં તૈયારી - સામૈયું કરવા બંને ગામના લોકો આવ્યા - કૃષ્ણાવતાર લીલાનો મુક્તાનંદ સ્વામી

અને મયારામ ભટ્ટનો વિમર્શ - પીપલાણામાં મહારાજ નરસિંહ મહેતાને ઘેર - બે સ્વરૂપે દર્શન

૧/૨૨/૪૪૭-૪૫૦

૯. ઓઝતને કિનારે કરેલા વિષ્ણુયાગમાં નરસિંહ મહેતાએ દ્રવ્ય ખરચી મહારાજને રાજ કરી લેવાનો નિર્ણય કર્યો

૧/૨૨/૪૫૧

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : પ્રત્યક્ષ ભગવાનને મળવાની ઈચ્છામાં દેહ પાડી નાખવાનો સંકલ્પ કરનાર - પ્રત્યક્ષ ભગવાનને ઓળખવાની દૃષ્ટિવાળા, ગુરુમુખી - ગુરુની ઈચ્છા સમજી તેમાં ભળી જનારા

૨. મહાદત્ત ('નેપાળમાં' ના જ પ્રસંગો)

પ્રસંગો : ૧. નેપાળના બુટોલનગરના રાજા મહાદત્ત - ધર્મપ્રેમી - રાજાના બાગમાં ઉતારો - રાજા

અને તેમની બહેન માયાવતી બાવાઓના દર્શને

૧/૧૦/૧૬૫-૧૬૬

૨. વર્ણિને જોઈને 'આપ કોઈ નવીન લાગો છો.' - 'આ લોકથી અમે જુદી જાતના છીએ.' - સમાગમ કરશો એટલે વૈરાગીની અને રાગીની ખબર પડશે. - જેને ભગવાનનો આશ્રય હોય તેને બંગલો ખપતો નથી. - બંગલાના જુદા કમરામાં વર્ણિને રાખ્યા - વૈરાગીઓમાં ઈર્ષાની આગ -

૧/૧૦/૧૬૬-૧૬૭

૩. વર્ણિનો ઉપદેશ : 'ત્રણ દેહથી પર આત્માની બ્રહ્મની સાથે એકતા કરી ભગવાનનું ભજન કરવું. - આત્માનું વ્યાપકપણું એક બ્રહ્માંડમાં જ છે, જ્યારે બ્રહ્મનું વ્યાપકપણું અનંત કોટિ બ્રહ્માંડમાં છે. -

૧/૧૦/૧૬૮

૪. રાજાની કુંવરી સખીઓ સાથે બગીચામાં - બાવાઓ ગેલમાં - વર્ણિની નીચી દૃષ્ટિ - મહાદત્તને વર્ણિની વિશેષતા સમજાઈ - બાવાઓનો ભાવ નીકળી ગયો

૧/૧૦/૧૬૮

૫. રાજમહેલમાં જમવા - મહાદત્તનું અંતર શુદ્ધ થયું - આત્મા-પરમાત્માના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થયો - વર્ણિએ જવાની તૈયારી કરી - મુમુક્ષુઓ મારી રાહ જોવે છે - રાત્રે નીકળી ગયા -

૧/૧૦/૧૬૮-૧૭૦

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : ધાર્મિક વૃત્તિના - ભેખમાં ભગવાનને શોધનારા - સાચાખોટાની પરખવાળા - સાચી પ્રાપ્તિ થતા ખોટામાંથી પળવારમાં છૂટી ગયા.

વિભાગ - ૩ : 'ધાર્મિક વિધાનો અને ભાવનાઓ' આઠમી આવૃત્તિ, જૂન - ૨૦૧૮

અને સામાન્ય જ્ઞાન નિબંધ

પ્ર.૧૦ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ : ૫)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબના ગુણ આપવા નહીં.

૧. ભગવાનને શાના દ્વારા અંતરમાં પધરાવાય છે ? (૪/૪૧)

જ. ભગવાનને જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા જ અંતરમાં પધરાવાય છે.

૨. રામાયણમાં ભગવાન શ્રીરામ લક્ષ્મણજીને શું પૂછે છે ? (૮/૬૬)

જ. પુષ્પને, ફળને અને સ્ત્રીઓનું જોબન - આ ત્રણ રૂપને નીરખતાં કોનું મન ચલાયમાન થતું નથી ?

૩. ભગવાનની અંગત મુલાકાત માટે કઈ વિધિ છે ? (૨/૧૧)

જ. વ્યક્તિગત (નિત્યપૂજા) પૂજા ભગવાનની અંગત મુલાકાત છે.

૪. યુગોથી માનવી કઈ રીતે પરમાત્મા સાથે તાર જોડતો આવ્યો છે ? (૩/૩૪)

જ. યુગોથી માનવી પ્રાર્થનાથી જ પરમાત્મા સાથે તાર જોડતો આવ્યો છે.

૫. ગુરુની મૂર્તિની પૂજા શા માટે આવશ્યક છે ? (૧/૫)

જ. જીવનમાં સાચો આદર્શ પ્રાપ્ત કરવા, એ માટેની પ્રેરણા મેળવવા માટે જ સત્પુરુષની કે ગુરુની મૂર્તિની પૂજા આવશ્યક છે.

પ્ર.૧૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ એકનો મુદ્દાસર જવાબ લખો. (દસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૩)

૧. બાળકો ઉપર ટી.વી.ની આંતરિક અસર (૮/૭૧) 'નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ મેન્ટલ હેલ્થ' નામની અમેરિકન સંસ્થાએ ૧૦ વર્ષના અભ્યાસ દરમ્યાન વિશ્વના વિવિધ ભાગોમાંથી ૧,૦૦,૦૦૦ બાળકોને તપાસીને તારણ કાઢતાં જણાવ્યું કે અમેરિકી બાળક ૧૬ વર્ષ સુધી પહોંચતા ૨,૦૦,૦૦૦ જેટલાં હિંસાત્મક દૃશ્યો નિહાળે છે અને ૨૫,૦૦૦ જેટલાં મૃત્યુ જુએ છે. મલેશિયાની Consumers Association of Penang (CAP)નામની સંસ્થાએ સર્વેક્ષણમાં

જણાવ્યું કે ટી.વી. પરના ૮ ॥ કલાકના કાર્યક્રમોમાં ૭૩૬ જેટલાં હિંસાત્મક દૃશ્યો હતાં. હિંસા, ખૂન, વ્યભિચાર, બળાત્કાર, લૂંટ, તોડફોડ, મારામારી, નિર્દય રિબામણી વગેરે દૃશ્યો જોતાં માણસના મનને જબ્બર આઘાત પહોંચે છે. પરિણામે, ભય, ચિંતા ને ઉત્તેજના એના પર સવાર થઈ જાય છે. અંતે માનવી હતાશા, બેચેની, ગભરામણ વગેરે માનસિક રોગોનો દરદી બને છે. એમાંથી બચવા ટી.વી.ની માહિતીઓમાંથી જ પ્રેરણા લઈ ડ્રગ્સ-દારૂ વગેરેનાં વ્યસનોમાં ઊતરી પડે છે. ભોગવિલાસી દૃશ્યો નિહાળી ભોગવિલાસ પાછળ આંધળી દોટ મૂકે છે. નાનાં બાળકો પણ ખૂનામરકીનાં દૃશ્યો નિહાળી ખૂન કરી બેસે છે, ચોરી કરવા લલચાય છે, જે નૈતિક અધઃપતનની નિશાની છે.

૨. ઘરસભા એટલે શું ? ઘરસભાની વ્યાખ્યા શું છે ? (૮/૬૦-૬૧) માણસ બૌદ્ધિક પણ છે અને લાગણીપ્રધાન પણ છે. માણસના પારસ્પરિક સંબંધો બુદ્ધિથી નહીં પણ લાગણીથી, સ્નેહથી બંધાયેલા હોય છે. સ્નેહના તાંતણે એકત્રિત થઈ રહેલા આબાલવૃદ્ધનો સમૂહ એટલે જ કુટુંબ કે પરિવાર. સ્નેહ વિના તો ટોળું કહેવાય. પરસ્પર સ્નેહ વિના માણસ સ્વકેન્દ્રી બની જતાં કોઈનું થોડું પણ સહન કરી શકતો નથી. કુટુંબના સમૂહમાં પોતાનું જ આગવું વ્યક્તિત્વ ઉપસાવવા મથતા અનેક પ્રશ્નો સર્જાય છે. આધુનિક યુગના ભોગવાદી વિચારોના ઝપાટાઓમાં સ્નેહના તંતુઓ છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે. આ સ્નેહના તંતુઓને સમજણ અને જ્ઞાનના ઓપથી મજબૂત બનાવી, તેને ગૂંથી, એક કૌટુંબિક વસ્ત્ર તૈયાર કરતી હાથશાળ એટલે જ ઘરસભા. આત્મીયતાનો સેતુ એટલે ઘરસભા. ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિનું ઘડતર કરતી શાળા એટલે ઘરસભા. ઘરના પરિવારજનોની, આબાલવૃદ્ધોની સૌની સત્સંગ સભા એટલે ઘરસભા. સત્સંગ વ્યક્તિને ઘડે છે. વ્યક્તિમાં સદાચારનાં બીજ વાવે છે. અંતર તપાસતાં શીખવે છે. પોતાના દોષ સાંભળી, અન્યના ગુણોને ગ્રહણ કરવાનો વિવેક શીખવે છે. પ્રભુભક્તિ વધે છે. નમ્રતા આવે છે. સત્સંગથી તો કંઈ કેટલાયે લાભ થાય છે. સત્સંગગંગા ઘરઆંગણે વહેતી થાય તો ઘર પણ તીર્થરૂપ બની જાય. ઘરને તીર્થ બનાવતી ગંગા એટલે ઘરસભા.

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (પંદરથી વીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૬)

૧. ‘ટી.વી. જોવાથી મન હળવું બને છે.’ આ વિધાનમાં કેટલું તથ્ય ? (૧૦/૭૭-૭૮)

- જ. એક માણસ હાથમાં બેગ ઊંચકીને ચાલતો હતો. થોડા સમયે હાથમાં ભાર લાગ્યો. તેણે બેગ ખભા પર મૂકી. ‘હાશ ! હાથ હળવો થયો.....’ આગળ ચાલવા લાગ્યો. ખભો દુખ્યો. તો તેણે બેગ માથા પર મૂકી. ફરી હળવાશ અનુભવી. શું ખરેખર ભાર ઓછો થયો છે ખરો ? હળવાશ તો આભાસી છે. માણસનું મન નોકરીમાં કામકાજ પાછળ દોડ્યું. ધંધામાં દોડ્યું. વિદ્યાર્થીનું ભણવામાં દોડ્યું. સ્ત્રીનું ગૃહકાર્યમાં દોડ્યું. થાક્યું અને ટી.વી. જોવા બેઠું... હાશ ! પણ હવે ટી.વી.માં બતાવાતાં દૃશ્યો પાછળ દોડવા માંડ્યું. શું મનની દોટ અટકી ? ભારનું ફક્ત સ્થાન બદલાય છે. મનનો ફક્ત વિષય બદલાય છે. વિષય બદલાતાં મન થોડી આભાસી રાહત અનુભવે છે. વસ્તુતઃ તો ટી.વી.ની લલચામણી જાહેરાતો વિષયભોગની તૃષ્ણા વધારે છે અને મન વધું વેગવંતુ બની દોડવા માંડે છે. આ મેળવું.... તે મેળવું. કેવી રીતે મેળવું ? હાય... પેલો વચ્ચે આવ્યો... હરામખોર... આમ, રાગ, દ્વેષ, ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થતાં મન હળવું થાય છે કે ભારે ? ટી.વી.ના ઉત્તેજક દૃશ્યો, હિંસાત્મક દૃશ્યો જોતાં મનની સંવેદના પર તેજાબ રેડાય ત્યારે મન ઘાયલ થાય છે કે સ્વસ્થ ? ભોગવિલાસ કે વિષયો પાછળની એક યા બીજી રીતની દોટ મનને હળવું નથી બનાવતી. મન પરમાત્મામાં સ્થિર થાય તો મન વિષયો પાછળ દોડતું અટકે છે અને સ્થિર થાય છે. તેનો થાક ઊતરે છે. મન હળવું થાય છે. મનને રંજન કહેતા આનંદ મળે છે. મન પ્રફુલ્લિત થાય છે અને ‘પ્રસાદે સર્વદુઃખનામ્ હાનિરસ્યોપજાયતે ॥’ (ગીતા : ૨-૬૫) પ્રસન્ન ચિત્તવાળી વ્યક્તિના દુઃખમાત્રનો નાશ થાય છે.

૨. કંઠી ધારણ કરતાં પહેલાં જમણા હાથમાં જળ અપાય છે અને મંત્ર બોલાવવામાં આવે છે તે શું છે ? (૫/૪૭-૪૮)

- જ. ભગવાનની શરણાગતિનો સ્વીકાર કરતાં પહેલાં શુદ્ધ થવું જરૂરી છે. જળ મળને દૂર કરે છે, સ્વચ્છતા અને પવિત્રતા અર્પે છે. આમ, જળમાં શુદ્ધિનો ગુણ છે. ભગવાનને શરણે જતાં, મન-કર્મ-વચને શુદ્ધ થવાના ભાવ સાથે જમણા હાથમાં જળ ધારણ કરવામાં આવે છે. વળી, હાથમાં જળ ધારણ કરવાનું બીજું પણ એક કારણ છે. જળ એ વરુણદેવનું સ્વરૂપ છે. અપ્સુ વૈ વરુણઃ (તૈત્તિરીય - ૧૫/૫/૬). આથી, શાસ્ત્ર પ્રમાણે કોઈ પણ પ્રતિજ્ઞા, સંકલ્પ વરુણદેવની સાક્ષીએ કરવાના ભાવ સાથે હાથમાં જળ રાખવામાં આવે છે. જો પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરવામાં આવે, તો વરુણદેવ તેને દંડ આપે છે. (અનૂતે ખલુ વૈ ક્રિયમાણે વરુણો ગૃહ્ણાતિ) (તૈત્તિરીય - ૧/૭/૨/૬) જમણા હાથમાં જળ ધારણ કરીને ભગવાનની શરણાગતિ પ્રતિધોષિત કરતો મંત્ર નીચે પ્રમાણે બોલવામાં આવે છે.: ધન્યોસ્મિ પૂર્ણકામોસ્મિ નિષ્પાપો નિર્ભયઃ સુખી ।

અક્ષર-ગુરુ-યોગેન સ્વામિનારાયણ-આશ્રયાત્ ॥

અર્થાત્ પ્રગટ અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીત ગુરુહરિના યોગથી પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ ભગવાન સ્વામિનારાયણનો આશરો મને પ્રાપ્ત થયો છે. તેથી હું ધન્ય થયો છું, પૂર્ણકામ થયો છું, અનાદિ કાળથી વળગેલાં પાપોથી મુક્ત થયો છું, કાળ કર્મ અને માયાના ભયથી મુક્ત થયો છું અને સહજાનંદ શ્રીહરિના અનંત દિવ્ય આનંદથી સુખી થયો છું.

આ મંત્રના ઉચ્ચારણ બાદ નીચેનો મંત્ર બોલવો :

અક્ષરમ્ અહં પુરુષોત્તમ-દાસોસ્મિ અર્થાત્ અક્ષર એવો હું પુરુષોત્તમનો દાસ છું.

ભગવાનનું શિરછત્ર મસ્તક પર આવતાં શરણાગત ભક્ત અન્ય સર્વે ભયથી મુક્ત બને છે. ભૂતકાળનો ભાર ઉતારી, ભવિષ્યની ચિંતા પ્રભુ પર છોડીને સ્વામિનારાયણ ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ નવું જીવન જીવવાનો પ્રારંભ કરે છે.

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ લખો. (ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૬)

૧. ઘરમંદિર વિષે પ્રમુખસ્વામી મહારાજ શું કહે છે ? (૭/૫૬-૫૭) ઘરમંદિર સામે બેસીને સવારના આત્મવિચાર કરવાનો છે. મંદિર મન સ્થિર કરવાનું સાધન છે. ભગવાનની પૂજા થાય, આરતી-થાળ થાય પછી જ બધું કાર્ય થાય. જમવાનું રાંધ્યું હોય તે થાળ કરીને ભગવાનને અર્પણ કરવો. ઘરમંદિરનો આગ્રહ એટલા માટે છે કે આપણને જેમ ઘર જોઈએ છીએ તેમ ભગવાનને પણ ઘરમાં પોતાનું એક ઘર જોઈએ ને ! ભગવાન હંમેશા બેઠા હોય તો એમની દૃષ્ટિ આપણા પર રહે. પહેલાં ઘરમંદિરો થશે પછી હૃદયમંદિરો થતાં વાર નહીં લાગે. ‘રોજ સાયંકાળે ભગવાનના મંદિરે જવાની આજ્ઞા છે. દૂર હોઈએ ને રોજ જઈ ન શકાય તો આ ઘરમંદિરમાં વ્યવસ્થિત આરતી, થાળ, ઘરસભા કરીએ તો એટલું જ ફળ મળે. માટે નિત્ય ઘરસભા કરીએ. ઘરમંદિરથી દરરોજ ભગવાનનો સંબંધ રહે. ઘરમંદિર હોય તો પણ પોતાની વ્યક્તિગત પૂજા હોવી જોઈએ. જ્યાં જઈએ ત્યાં સાથે રાખીએ. શેવ(દાઢી) નો સામાન સાથે લઈને બહારગામ જઈએ છીએ, તેમ પૂજા પણ સાથે જ હોય. મહેમાન થઈએ પણ પૂજા ન ભૂલીએ. થોડું જ કરો પણ રોજ-નિયમિત કરો. જે ઘરમંદિર કરશે તેના ઘરમાં, હૃદયમાં, કુટુંબમાં, આત્મામાં ભગવાન બિરાજશે.’
૨. ઘરમંદિરમાં નિત્યપૂજા કરી લઈએ તો ? (૨/૧૭-૧૮) નિત્યપૂજા એ ઘરમંદિરની ખોટ પૂરતી નથી, તો ઘરમંદિર નિત્યપૂજાની ગરજ સારતું નથી. ઘરમંદિરમાં ઘરની સામૂહિક સાધના-ભક્તિભાવ મળે છે. નિત્યપૂજામાં ભક્ત તને ભગવાન સાથે સીધો સંબંધ છે, વ્યક્તિગત સાધના છે. વળી, વ્યક્તિગત પૂજામાં ભગવાનની ચિત્રપ્રતિમાનું અર્ચાસ્વરૂપ, ભક્ત ગમે ત્યાં જાય સાથે રાખી શકે છે અને ગમે તે સ્થળે નિત્યપૂજા કરી શકે છે. જેથી પૂજાની નિયમિતતામાં વિક્ષેપ આવતો નથી. બાકી નિત્યપૂજા ન હોય તો બહારગામ જતાં પૂજા અટકી પડે છે અને પછી વિષયના ચગડોળે ચડી જતાં સન્માર્ગે આવવાનું મન થતું નથી. આમ, સમગ્ર પરિવારનો સામૂહિક ભક્તિભાવ રજૂ કરવા માટે ઘરમંદિરની અને પોતાની વ્યક્તિગત સાધનામાં વિક્ષેપ ન આવે તે માટે વ્યક્તિગત પૂજાની - એમ બંનેની જરૂર છે.
૩. શું પ્રાર્થનાથી પ્રશ્નોનું સમાધાન થાય છે ? (૧/૭) તે આપણી શ્રદ્ધાનો વિષય છે. શ્રદ્ધા રાખી પ્રયત્ન કરીએ તો સમાધાન થાય છે. પ્રાર્થના કરું છું તે સાચી છે. જેની પ્રાર્થના કરું છું તે વાત પણ સાચી છે. અનેક માણસોને ભગવાન જોઈ શકે છે, સાંભળી શકે છે, તે શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. જેની પ્રાર્થના કરી હોય તેમાં શ્રદ્ધા જોઈએ. શ્રદ્ધા બહુ ડગી જાય છે. વિજ્ઞાનનો જમાનો છે, તે તરત થવું જોઈએ એવું બુદ્ધિમાં થાય, પણ એડિસને કેટલી મહેનત કરી પછી ઇલેક્ટ્રિકની શોધ થઈ ! અહીં આવો ને બ્રહ્મરૂપ થવાનું છે. તે માટે શ્રદ્ધા રાખીને પ્રાર્થના કરી જ હશે. ભગવાન બધું જ કરે છે. શ્રદ્ધા હોય તો ભગવાન કરશે ખરા.

પ્ર.૧૪ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર નિબંધ લખો. - સામાન્ય જ્ઞાન નિબંધ.

(પાંત્રીસથી ચાલીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૧૫)

નોંધ : નિબંધ એ મૌલિક વિષય છે, તેમાં આપેલ મુદ્દા ઉપરાંત બીજા ઘણા પાસા આવરી શકાય છે. જેવાં કે મૌલિકતા, સંપ્રદાય તથા અન્ય સંપ્રદાય વિષયક જ્ઞાન, કથાવાર્તાને આધારે વિષય વસ્તુની વિશેષ છણાવટ, અન્ય આધારભૂત સાહિત્યનો સહારો વગેરે મુદ્દાઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે. પરીક્ષાર્થીએ વિષયને અનુરૂપ આ ઉપરાંત પણ બીજા પ્રસંગો લખ્યા હોય તો તે પણ માન્ય રાખી ગુણ આપવાં.

૧. અક્ષરપુરુષોત્તમ દર્શન : આત્મનિષ્ઠાનો અભિનવ અભિગમ :- (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - જુલાઈ ૨૦૧૮, પાના નં. ૪-૭, ૪૬) ભૂમિકા :- આત્મનિષ્ઠા એટલે આત્મા વિષેની સમજણ - આત્મવિચાર - તેનાથી ભક્તિ પુષ્ટ અને સુરક્ષિત થાય. પરબ્રહ્મ સ્વામિનારાયણ પ્રબોધિત અક્ષરપુરુષોત્તમ દર્શન પ્રતિપાદિત આત્મનિષ્ઠા કે આત્મવિચારનો અભિગમ અન્ય દાર્શનિક સંપ્રદાયોની દૃષ્ટિએ તદ્દન અભિનવ - કારણ અહીં આત્મનિષ્ઠા કેવળ જીવાત્માના વિચાર કે સાક્ષાત્કાર સુધી સીમિત ન રહેતાં પરિશુદ્ધ આત્મામાં અક્ષરબ્રહ્મ ભાવનો વૈભવ ભળે છે અને પુરુષોત્તમ નારાયણના સંબંધનો પ્રાણ પૂરાય છે. યોગીજી મહારાજની બોધકથા મુજબ લિંડિયાનું વનરાજમાં પરિવર્તન - સિંહે તેને તેનું સ્વરૂપ ઓળખાવ્યું તો લિંડિયામાંથી વન ગજવતો સિંહ (૧) હું ત્રણ શરીરથી જુદો છું - આપણો આત્મા સિંહ બાળ - માયાનાં ત્રણ શરીર એ બકરાનું ટોળું - અક્ષરબ્રહ્મ સત્પુરુષ ગુરુહરિ વનરાજ - પ્રવૃત્તિમાં જીવનારા સાચા સાવજ - તેઓ જ આપણને આપણા આત્માનું અસલ સ્વરૂપ ઓળખાવે છે. શ્રીજીમહારાજ પણ પોતાના આત્માને ત્રણ દેહથી ભિન્ન માનવું તે માટે વય. ગઢડા . ૪૪માં દરજી-દરજણનું દૃષ્ટાંત આપે છે. દેહને વિષે પોતાપણું માને અને તે દેહનાં માબાપને પોતાનાં માબાપ માને તે મૂર્ખ છે. ભગવદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જીર્ણ વસ્ત્રનું દૃષ્ટાંત આપે છે : ‘આત્મા નવા શરીરને પ્રાપ્ત કરે છે’ કઠોપનિષદમાં રથ-રથિનના રૂપક દ્વારા આત્માનું સ્વરૂપ દેહ ઈન્દ્રિયો - અંતઃકરણથી જુદું સમજાવ્યું છે. (૨) આત્મા જન્મતો નથી મરતો નથી - ભગવદ્ગીતામાં આત્મસ્વરૂપની ઓળખાણ - આત્મા અજર અમર છે. શ્રીજીમહારાજ પણ વય. સા.૧૨માં આત્માની ચોખ્ખી વિક્તિ (જુદાપણું) સમજવાની વાત - આ પ્રકારની આત્મનિષ્ઠા સત્પુરુષના વચનમાં વિશ્વાસ રાખવાથી દૃઢ થાય છે. આત્મનિષ્ઠાની સાધનામાં આત્મસ્વરૂપના વિચારથી પણ અધિક અનુસંધાન ભળે છે. (૩) આત્મનિષ્ઠામાં અક્ષરપુરુષોત્તમનો સંબંધ :- પોતાના આત્માને ત્રણ દેહથી પર જાણી અક્ષરબ્રહ્મ સાથે એકતા સાધી પોતાના આત્માને વિષે પુરુષોત્તમ નારાયણનું દર્શન થાય તે ભગવાન સ્વામિનારાયણ દ્વારા જણાવેલ આત્મનિષ્ઠાનું લક્ષણ. (૪) આત્મનિષ્ઠામાં અક્ષરનો સંબંધ :- અનેક વચનામૃતોમાં શ્રીજીમહારાજે મનન દ્વારા બ્રહ્મનો સંગ કરવાની વાત - તે અક્ષરને જ પોતાનો આત્મા જાણવાની વાત ઉપનિષદમાં પણ કરેલ છે. (૫) આત્મનિષ્ઠામાં પુરુષોત્તમનો સંબંધ :- સાચી સાધના એ જ કે તે આપણને પરબ્રહ્મ સુધી પહોંચાડે ‘હું અક્ષર છું’ એમ જે રીતે આત્મનિષ્ઠામાં અક્ષરબ્રહ્મનો સંબંધ છે, તે રીતે પુરુષોત્તમ મારા આત્માને વિષે અખંડ રહ્યા છે એમ પુરુષોત્તમનો સંબંધ પણ આત્મનિષ્ઠાનો ભાગ - આ અક્ષરપુરુષોત્તમ દર્શનનો સિદ્ધાંત - વય. ગ.મ. ૬૨, વય. સા. ૧૨ તથા સ્વામીની વાત કરણ ૧/૩૪૧માં મહારાજ તથા સ્વામીનાં વચનોમાં આ સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત - આ જ યથાર્થ આત્મનિષ્ઠા - યોગીજી મહારાજના મતે આ સબીજ આત્મનિષ્ઠા આ જ બ્રાહ્મીસ્થિતિનો પર્યાય. (૬) આત્મવિચારનો મંત્ર : ‘અક્ષરમ્ અહં પુરુષોત્તમ દાસોસ્મિ’ આત્મવિચારનો આ ઉત્તમ મંત્ર - સ્વયં પ્રગટ ગુરુહરિ દ્વારા આ મંત્રની ભેટ - સાચા ભાવથી આ મંત્ર રટવામાં આવે તો આત્મનિષ્ઠાની પરાકાષ્ઠા સુધી પહોંચી શકાય. ઉપસંહાર :- અક્ષરપુરુષોત્તમ દર્શનમાં આત્મા, અક્ષરબ્રહ્મ અને પુરુષોત્તમ એમ ત્રણ તત્ત્વોને આત્મનિષ્ઠા કે આત્મવિચારમાં સ્થાન. મૂળ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીથી પ્રગટ ગુરુહરિ મહંત સ્વામી મહારાજ સુધીની ગુરુપરંપરા - પ્રગટ સત્પુરુષ આત્મા છે એવા પોતાના આત્માને વિષે પુરુષોત્તમનું દર્શન કરાવે તેવી આત્મનિષ્ઠા એ સ્વામિનારાયણ ભગવાનની અભિનવ ભેટ - તેથી અન્ય દર્શનોની અપેક્ષાએ આ દર્શનની ભિન્નતા - આપણા માટે આત્મવિચારની સાધના ગૂઢ કે પરોક્ષ નથી પણ સુખદ, પ્રત્યક્ષ અને સરળ સાધના છે.

૨. જીવનને મંગલ બનાવીએ : સમજણથી (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - નવેમ્બર ૨૦૧૫, પાના નં. ૬-૮) :- પ્રસ્તાવના : જૂનું વર્ષ જાય અને નવું વર્ષ આવે - વર્ષ બદલાય છે પણ માણસ બદલાય છે ? ઘરનો રંગ બદલાય છે, પણ ઘરનું વાતાવરણ બદલાય છે ? તહેવારો માંગલિક પરંતુ ઘર અને જીવન મંગલ બને છે ? (૧) આ વિચારશીલ પ્રશ્ન જીવનને મંગલ બનાવવા માટે સમજણનાં સોપાન ચઢવાં આવશ્યક. કારણ વર્તમાન સમયે જીવન વૈભવી પરંતુ મંગલ નથી. રાયરચીલાથી ઊભરાતું ઘર એ ઘર નથી પણ ઈમારત - માટે સાચો માર્ગ સમજણનો - ઘરમાં પણ સમજણનો અભાવ હોવાથી ઘર-કુટુંબ વેર વિખેર - જીવને પણ આવું અણસમજણનું ગ્રહણ લાગેલ છે. (૨) જીવનને ઘરને મંગલ બનાવવા માટેની પહેલી સમજણ સમતા. સમતા એ આધ્યાત્મિક સમજણ - આધ્યાત્મિકતાનો ઓપ ચઢાવવાની આવશ્યકતા - જેથી સાચી સમજણ આવે. સુખ શોધવા માટે બહાર જવાની જરૂર જ ન પડે. સુખ અંદરથી જ આવે. તમામ મહાપુરુષોની આ જ વાત પર ભાર - પોતાને અંદરથી જો શાંતિ મળે તો આખું વિશ્વ

શાંતિમય' - વશિષ્ઠ સામાન્ય સમજણ એવી છે કે વધારે પૈસા એ વધારે સુખી - પરંતુ આ ભ્રમણા છે. (૩) અંદરનું સુખ મેળવવા માટે બીજી સમજણ અહંકાર છોડવાની - આત્મામાં ખૂબ પ્રકાશ પણ અહંકાર તેને ઢાંકી દે છે. અહંકાર જ પરિવારથી લઈને વિશ્વમાં અશાંતિનું કારણ - લડવાના સાધનો બદલાયાં છે પરંતુ યુગોથી લડવાનું બદલાયું નથી - યુનોની વિધાન છે કે 'યુદ્ધ મનમાં ઊભા થાય છે ત્યાં તેની દવા કરો.' અહંકાર અને પૂર્વગ્રહ તબિયત માટે હાનિકારક - સગા ભાઈ સાથે અહંકારની લડાઈ - રોગ થયો - માફી માંગવાથી રોગ દૂર થયો. હું ટળે હરિ ઢૂકડા - મુક્તાનંદ સ્વામી - અહંકારથી તો પ્રભુ સાથે પણ અંતર થઈ જાય. (૪) અહંકાર તોડવા માટે આત્મદૃષ્ટિ - ત્રીજી મહત્ત્વની સમજણ - સંતો આત્માને હું કહે છે આપણે શરીરને હું કહીએ છીએ - આપણા મહાપુરુષો, ઋષિમુનિઓ ઊંડા ઉતર્યા તો આગળ વધ્યા. પેટાળમાં ઊતર્યા તેમને સોનું, હીરા વગેરે મળ્યા છે. તેથી જ ઊંડા ઊતરીને આત્માની સમજણ મેળવવાની આવશ્યકતા - આખી દુનિયામાં અનેક સમસ્યાઓ - તેનું કારણ ગંદુ મન - ઈર્ષ્યા - માન, ક્રોધ વગેરે, મનની ગંદકીઓ છે. આત્માની સમજણથી આ ગંદકીની સફાઈ થાય છે. ઊંડે ઉતરવાથી આત્મજ્ઞાન, અંતદૃષ્ટિ કરવાથી જ્ઞાન થાય. લોકોને સુખ શાંતિ જોઈએ છીએ પણ આધ્યાત્મિક સમજણ નથી જોઈતી. યુનો રૂપી વિમાન ખૂબ ઝડપથી, ખૂબ ઊંચે જઈ રહ્યું છે. ઘણા દેશો પરથી ઊડી રહ્યું છે. પણ ક્યાં જઈ રહ્યું છે તેની ખબર નથી. કારણ કે આધ્યાત્મિકતા ખોવાઈ ગઈ છે. રશિયાએ આધ્યાત્મિકતાનો અનાદર કર્યો તેથી ગૂંગળામણની અનુભૂતિ - તેથી ધર્મસ્થાનો ખોલવાની ફરજ પડી. પ્રિન્સ ચાર્લ્સે કહ્યું કે કોઈપણ પશ્ચિમી વ્યક્તિ માટે પોતાનામાં દેવી તત્ત્વ શોધવાની આવશ્યકતા છે. નરસિંહ મહેતાની પાંચસો વર્ષ પહેલાં કરેલી વાતને જાણે કે અનુમોદન. (૫) શાંતિ માટે જેમ આત્માની સમજણ અનિવાર્ય તેટલી જ પરમાત્માની સમજણ કેળવવી અનિવાર્ય - આ સમજણ એટલે પરમાત્મા જ સર્વોપરી - સ્વામિનારાયણ ભગવાનને સર્વકર્તા સમજવાથી સુખ-દુઃખ આવે તે તેમની ઈચ્છાથી જ આવે છે. આવી સમજણની દૃઢતાથી ગમે તેવી મુશ્કેલીઓમાં પણ શાંતિ - આ સમજણ દૃઢ થવાથી સુખની દિશા જડે છે. (૬) આવી સમજણ દૃઢ કરવા માટે એવા સાચા ગુરુની આવશ્યકતા - જેના જીવનમાં આવી દૃઢતા હોય તે જ આવી સમજણ દૃઢ કરાવી શકે. પરંતુ આવા ગુણાતીત સંતમાં શ્રદ્ધા અનિવાર્ય - ગુણાતીત પુરુષ, સ્વામીશ્રી આત્માના ડૉક્ટર - જન્મ-મરણની સજામાંથી છોડાવનાર સત્પુરુષ - આવા ગુણાતીત પુરુષનું પ્રદાન વિચારીએ તો આપણી અણ સમજણ નીકળી જાય. ઉપસંહાર - આવા સ્વામીશ્રી જેવા સંતમાં શ્રદ્ધા રાખીને સમજણ દૃઢ કરીએ તો ઘર, જીવન અને વિશ્વ આપો આપ મંગલ બનશે.

૩. આરતી : આર્દ્રતા સાથે પ્રેમપૂર્વક થયેલી પ્રાર્થના :-

પ્રસ્તાવના :- એકવીસમી સદીમાં જ્યારે વિશ્વમાં ભૌતિકવાદ ચરમસીમાએ - ત્યારે ભારતના લાખો ગામડાંઓ અને ઘરોમાં પરોઢિયે આરતીની મંજુલ ઘંટડીઓનો ગુંજારવ - સમગ્ર દેશમાં આરતીની લહેર - એવું કહેવાય કે ભારતની સવાર આરતીથી ઊગે છે અને સાંજ આરતીથી આથમે છે - ઉષા અને સંધ્યાની લાલિમા આરતીની જ્યોતથી ભારત વધુ ઉજ્જવળ - કાશ્મીરથી કન્યાકુમારી અને આસામથી સોમનાથ સુધી સમગ્ર ભારતવર્ષ દિવ્ય ધ્વનિ, દિવ્ય પ્રકાશ અને દિવ્ય દર્શનના ત્રિવેણી સંગમમાં મહાલે છે. (૧) આરતી એટલે ? આરતી એટલે પ્રભુને આર્દ્રભાવે પ્રાર્થના. ભક્તનું હૃદય ભક્તિમાં લીન. આરતી શબ્દની વ્યુત્પત્તિ- આરતિ. આ એટલે સંપૂર્ણ અને રતિ એટલે પ્રેમ. વિદ્વાનો આવો અર્થ કરે છે. આ સમન્તાત રતિ એટલે હે ભગવાન મારો સંપૂર્ણ પ્રેમ માત્ર આપને વિષે જ રહે. આપણી દૈનિક સાધનામાં આરતીનું અનેરું સ્થાન. (૨) આરતીનો ઉદ્ભવ :- આરતીનું મૂળ પ્રાચીન ભારતીય પરંપરા સાથે - યજ્ઞ સમર્પણનું પ્રતીક - તે રીતે આરતી પણ સમર્પણનું પ્રતીક - આરતીને હજારો વર્ષ જૂનાં મંદિર સ્થાપત્યો સાથે સંબંધ - પ્રાચીનકાળમાં મંદિરોમાં ગર્ભગૃહો ગુફા જેવા ઊંડા અને પ્રકાશરહિત - આ ગર્ભગૃહો બધી બાજુથી બંધ - પ્રકાશના અભાવે પ્રભુનાં દર્શનમાં તકલીફ - સતત દીવો પ્રગટતો રાખવાનું પણ અનુકૂળ નહોતું - તેથી ભક્તો દર્શન માટે આવે ત્યારે તેમને પ્રભુના દર્શન કરાવવા માટે દીવાની જ્યોત પ્રગટાવીને પ્રભુનાં અંગેઅંગ પર ફેરવવામાં આવતી. ધીમે ધીમે આરતી એક મહત્ત્વની વિધિ - આરતી સ્વાગતરત પરંપરા તરીકે પણ પ્રચલિત - પ્રભુની રાજોપચાર પૂજા વિધિમાં મહત્ત્વ અનેરું - હિંદુઓની પ્રિય ધાર્મિક વિધિ (૩) આરતી - સમર્પણની સાધના : પંચ મહાભૂત એ પરમાત્માની ભેટ - પરમાત્માના આ ઋણને સંભારીને આ પંચ મહાભૂત ભગવાનને આરતીરૂપે ચરણે ધરવાની વિધિ. આકાશનું પ્રતીક - શંખ - ઝાલર નગારાનો નાદ - ધૂપ એ વાયુનું પ્રતીક, જ્યોત તેજતત્ત્વનું

પ્રતીક અને શંખ - જળતત્ત્વનું પ્રતીક, દંડવત્પ્રણામ તથા નમસ્કાર પૃથ્વી તત્ત્વનું પ્રતીક - પંચાણથી બનેલા સમગ્ર વ્યક્તિત્વને પરમાત્માને ચરણે સમર્પિત કરવાનો પ્રભાવ - આરતીમાં તેથી આરતીમાં પાંચ દિવેટ. (૪) આરતી અને સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય - સ્વામિનારાયણ ભગવાન અખિલ ભારતની પદયાત્રા બાદ ગુજરાતમાં - ધર્મધુરા સંભાળ્યા બાદ સમાધિ પ્રકરણ - મુક્તાનંદ સ્વામીને અજૂગતું લાગ્યું - ઠપકો આપવા માટે કાલવાણી - રામાનંદ સ્વામીએ દર્શન દીધાં - શ્રીજીમહારાજના સ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવી - મુક્તાનંદ સ્વામી અતિ હર્ષ - ધીનો દીવો લઈ આરતી - આ પદ શાશ્વત આરતી તરીકે પ્રચલિત - આ ઉપરાત બ્રહ્માનંદ સ્વામી, પ્રેમાનંદ સ્વામી વગેરે સંતો દ્વારા વિવિધ ભાષામાં આરતી સંપ્રદાયનો મહાન વારસો. (૫) સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની પાંચ આરતી. ભારતના વિવિધ સંપ્રદાયમાં પ્રાતઃકાળ અને સંધ્યા આરતી. પુષ્ટિ માર્ગીયમાં ૬ થી ૮ વખત અને દક્ષિણ ભારતમાં પ્રત્યેક દર્શન વખતે આરતી. સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં પ્રભાતે જાગરણ થી શયન સુધી મંગલકારી લીલાઓની પાંચ આરતી - મંગળા, શણગાર, રાજભોગ, સંધ્યા, શયન. હરિમંદિરમાં બે વખત આરતી. (૬) આરતી કેવી રીતે ઉતારવી જોઈએ - આરતીનું માર્ગદર્શન શ્રીહરિલીલામૃતમાં વર્ણન - પ્રથમ ત્રણ વાર ભગવાનના ચરણમાં - ત્યારબાદ બે વાર નાભિ પર પછી ધીમે ધીમે મુખારવિંદ પર - એક આંટો વદન કમળ પર પછી સાત આટાં સંપૂર્ણ મૂર્તિ પર - ફરીથી અંતે ચરણ કમળમાં જ્યોતને લાવવી - પૂર્ણાહૂતી વખતે પ્રભુના ચરણમાં મસ્તક નમાવવું. ત્રણે દિશામાં આવેલ દેવતાઓ તથા દર્શનાર્થીઓને જ્યોતના દર્શન - ભગવાન અને ભક્તની સરખી સેવા - ગુણાતીત પરંપરાની આરતી ઉતારવી - આ તમામ વિધિમાં અંતરનો ભાવ અગત્યનો - પ્રેમભાવ પ્રગટે તો જ આરતીનો આધ્યાત્મિક આનંદ - ભગવાનના દિવ્ય અંગો પર ધૂમેલી હોવાથી દિવ્ય ઓજસનો ભાવ અને તે અકબંધ રાખવા. શંખ ભરેલ પવિત્ર જળથી આરતીની આસપાસ જળધારાનું પરિભ્રમણ - બાદ ભક્તો દ્વારા આશ્કા - તેજસ્વી ઓજસ્વી ઊર્જા - આપણામાં તેનો પ્રવેશ માટે બે હાથ વડે જ્યોતનો સ્પર્શ કરી હૃદય, નેત્ર અને મસ્તક પર આરતી જેને સ્પર્શે તેને હજારો યજ્ઞના અને અવભૂશ સ્નાન જેટલું ફળ. - આપણા ઘરમંદિરમાં આરતી. મંદિરની જેમ ઘરમાં પણ નિત્ય આરતીનો આદેશ શાસ્ત્રોમાં - સવાર-સાંજ આરતી કરવી. સ્વામિનારાયણ ભગવાનની જય બોલીને આરતી કરવી. સંધ્યા આરતી બાદ અષ્ટકગાન - ઘરમાં હાજર ન હોય તો જે સ્થળે હાજર હો ત્યાં સ્મૃતિ સાથે આરતી. - શિખરબદ્ધ મંદિરમાં આરતી - આરતી બાદ અષ્ટક ગાન કરવું. ઓછામાં ઓછા પાંચ દંડવત્ - ગમે તેવું કામ મૂકીને આરતીમાં દોડીને પહોંચી જવું - દેહની ક્રિયાઓ પણ ઠેલવી કે વહેલા પતાવીને પણ આરતી ન ચૂકવી જોઈએ.

❧ સમાપ્ત ❧